

KATALOG IZLOŽBE *PREDMET: HRVATSKI*

(Ana Čavar i Lahorka Plejić Poje (ur.),
„Katalog izložbe *Predmet: Hrvatski*”, Zagreb 2021)

Naviknuti smo mnoge stvari smatrati samorazumljivima, nečim što se podrazumijeva i ne postaje predmet kritičke analize. Takav je slučaj i sa školskim predmetom Hrvatski jezik, za koji nam se može činiti da je „postojao oduvijek” i da su mu uloga i način izvedbe bili manje-više jednaki tijekom povijesti. Da je ipak riječ o predmetu koji ima svoju povijest, svoj razvoj, pa i svoja zastranjenja, pokazala nam je zorno izložba *Predmet: Hrvatski* koju su osmislile znanstvenice i nastavnice Odsjeka za kroatistiku Ana Čavar i Lahorka

Plejić Poje. Izložba je otvorena 9. studenog 2021. u Klovićevim dvorima i posjetioci su je mogli razgledati do 16. siječnja 2022. Uz Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu suorganizatori su bili Hrvatski školski muzej i Hrvatsko filološko društvo. I nakon svoga službenoga galerijskoga zatvaranja izložba živi virtualno na internetskim stranicama (predmet-hrvatski.com), a u planu su i gostovanja u drugim hrvatskim gradovima. O uspjehu netipične izložbe svjedoče osvrti i prikazi u medijima i stručnoj perio-

dici, a u ovome prikazu pozornost će biti usmjerena na pisani trag izložbe – njezin osebujan katalog.

Jedna od stvari koja se uzima zdravo za gotovo u kontekstu izložaba jest upravo katalog izložbe, koji se nerijetko doživljava samo kao prigodni vodič kroz izložbu s najosnovnijim podacima o postavu, a koji u pravilu završi u košu prije izlaska iz izložbenoga prostora. Kao što su nas zadivile originalnim izložbenim rješenjima i minucioznim predstavljanjem izložaka, na podjednak, a istovremeno i zaseban način učinile su to autorice Čavar i Plejić Poje uređivanjem kataloga ispunjena sjajnim vizualnim rješenjima i složenim autorskim prilozima. Nadrastavši koncepciju uobičajenoga kataloga, publikacija je prerasla u uredničku knjigu koja broji 41 prilog, a autori (sveukupno 35) najvećim dijelom dolaze sa zagrebačke kroatistike, zatim s kroatističkih odsjeka četiriju drugih hrvatskih sveučilišta, Učiteljskoga fakulteta i Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te nekoliko drugih znanstvenih i obrazovnih institucija. I dok je hrvatski jezik kao nastavni predmet od svoga uvođenja imao ulogu, riječima urednica, „posrednika između svakog njegova govornika ponaosob i društvene zajednice u kojoj odrasta”, a istovremeno bio i ostao „osnova za učenje svih drugih predmeta”, sama povijest predmeta dosada je iznimno

slabo istražena, što je bio primaran poticaj za osmišljavanje izložbe, popratnoga kataloga, a naposljetku i znanstvenoga skupa održanoga 1. i 2. srpnja 2022. godine.

Katalog kroz pet velikih cjelina podastire podatke o uvođenju i razvoju predmeta Hrvatski jezik, turbulentnoj povijesti iznimno obilježenom velikim društveno-političkim promjenama u dvadesetome stoljeću, pregledu udžbeničke i srodne literature, ali i određenim užim stručnim aspektima (usmena književnost u nastavi, nastava filma itd.). Prva cjelina kataloga, naslovljena „Prema hrvatskom u školi”, vraća nas na „zaboravljene početke”, ocrtavajući s jedne strane društveno-politički okvir koji je iznjedrio uvođenje hrvatskoga kao nastavnoga predmeta, a s druge pak prikazujući temeljne priručnike koji su omogućili nastavu materinskoga jezika u 19. stoljeću. Takav dvojan pristup, proučavanje vanjske i unutarnje povijesti predmeta, zadržat će se i u kasnijim cjelinama, što je po mome sudu iznimno važan postupak kojim se sam predmet sagledava povijesno, pokazujući sve konstante i varijable. Vlasta Švooger i Dinko Župan u svome prilogu pregledno donose informacije o ključnim društveno-političkim okolnostima isprva marijaterzijanskih, potom i reformi iznjedrenih u revolucionarnoj 1848, koje su dovele do uvođenja hrvat-

skoga kao nastavnoga predmeta, ali i nastavnoga jezika. Da je nastava hrvatskoga od samih početaka bila usmjerena k oblikovanju modernoga hrvatskog nacionalnog identiteta, uvjerljivo nam svojim prilogom potvrđuje Suzana Coha, koji spaja suvremenu teoriju obrazovnoga sustava i analizu devetnaestostoljetnih početnica. Obuhvatan pregled Hrvatskoga jezika (pod različitim imenima) u nastavnim planovima i programima od 18. do kraja 20. stoljeća donosi Štefka Batinić, na što se nadovezuje prilog o povijesnome pregledu izobrazbe nastavnika hrvatskoga jezika zaslužnoga metodičara Vlade Pandžića. Sljedeća tri priloga prve cjeline usmjerena su na jezikoslovne i metodičke priručnike na kojima se temeljila nastava hrvatskoga prije Mažuranićeva zakona iz 1874. Anđela Frančić tako donosi pregled gramatika (zaključno s Babukićevom *Ilirskom slovnicom* i Veber Tkalčevićevom *Skladnjom ilirskoga jezika*) i rječnika (ističući važnost Mažuranić-Užarevićeva opsežnoga *Njemačko-ilirskoga slovara*, Parčićeva *Rječnika ilirsko-talijanskoga* te važnoga Šulekova doprinosa razvoju strukovnoga i znanstvenoga nazivlja), a Ivan Marković usredotočuje se na kroatistički prinos Ivana Filipovića koji je svojim leksikografskim, metodičkim i stilističkim prinosima, ali i sveukupnim prosvjetnim djelovanjem ostavio neizbrisiv trag u

hrvatskome školstvu. Najstarijom srednjoškolskom čitankom za nastavu hrvatskoga jezika u višim razredima, *Ilirskom čitankom za gornje gimnazije* (prvi svezak 1856, drugi 1860), bavio se Davor Dukić pokazavši njezinu kulturnopovijesnu važnost.

„Od Mažuranićeva zakona 1874. do sloma Austro-Ugarske monarhije”, druga cjelina kataloga, obuhvaća devet priloga. Metametodički prilog Ane Čavar, prikazujući zakonodavni okvir institucionalizacije nastavnoga predmeta i njegove najranije metodičke priručnike, pokazuje dug put koji je predmet prešao „od polazišne točke u čitanju i pisanju [...] do zasebna nastavnog predmeta i nastavnog jezika u osnovnim i srednjim školama i na sveučilištu”. Jadranka Nemeth-Jajić donosi pregled devetnaestostoljetnih početnica upućujući na sličnosti i razlike u odnosu na današnje početnice, ali i ističući cijeli niz promjena koje su se dogodile do osvita 20. stoljeća. Vezu pučkoškolskih čitanaka kao zbornika raznolika štiva namijenjena školskoj mladeži i pučkih kalendara koji su osobito u 19. stoljeću imali važnu ulogu u opismenjivanju i prosvjećivanju puka zorno je prikazala Josipa Tomašić, a Lahorka Plejić Poje svoju je pozornost usmjerila na pregled razvoja gimnazijskih čitanki, ističući zaključno kako o važnosti tih priručnika „govori i

činjenica da su im autori bili odreda istaknuti i ugledni filolozi, no pritom je važno dodati da su svi barem neko vrijeme radili kao profesori u školi”. Ulogu usmene književnosti u nastavi prikazala je Evelina Rudan, ističući s jedne strane visok status koji je usmena (tada narodna) književnost stekla u narodnome preporodu te posljedično i status koji je imala u nastavnim planovima i programima, a s druge pak pronicljivo upućujući na usklađenost onodobnih znanstvenih spoznaja o usmenoj književnosti i nastavnih priručnika, što često nije odlika novijih programa i udžbenika. Pregledom gramatika i pravopisa te njihove povezanosti s nastavom u ovome razdoblju pozabavila se Anđela Frančić, a Stjepan Damjanović prilogom „Staroslavenski iskon” povezuje uspon slavistike u drugoj polovici 19. stoljeća, sublimiran u liku Vatroslava Jagića, i uključivanje nastave „crkveno-slavenskoga” u završne razrede gimnazije, svjedočeci o nezaobilaznosti staroslavenske sastavnice kao osnove filološkoga bavljenja jezikom i književnošću. O svojevrsnome stilističkome obratu u nastavi hrvatskoga, analizirajući Tomićevu *Hrvatsku stilistiku* (1875) i Filipovićevu *Kratku stilistiku* (1876), piše Krešimir Bagić, sa žaljenjem zaključujući da je riječ od jedinim srednjoškolskim priručnicima stilistike do danas. Drugu cjelinu zaključuje Josip Lasić upućujući svojim

prilogom o položaju hrvatskoga u školama srednje Dalmacije na teške političke i gospodarske okolnosti koje su pratile uvođenje materinskoga jezika u tom dijelu monarhije.

Treća je cjelina posvećena razdoblju od raspada Austro-Ugarske do svršetka Drugoga svjetskog rata, pokrivajući razdoblje jugoslavenske monarhije (službeno pod različitim imenima) i Nezavisne države Hrvatske. Nadovezujući se na svoj prilog iz prethodne cjeline, Jadranka Nemeth-Jajić analizira razvoj početnica kroz 20. stoljeće, a Bernardina Petrović predstavlja pravopise i gramatike u školskoj upotrebi u tom iznimno turbulentnome razdoblju zaključujući „da se kontinuirano provodio institucijski direktivni model jezične politike utemeljen na zakonskim propisima”. U sljedećim dvama prilogima Dubravka Zima proučavala je pučkoškolske čitanke i čitanke za gimnazije, srednje i druge više škole u razdoblju od 1918. do 1945. U obama se prilogima jasno ističe godina 1941. kao prekretnica u ideološko-mobilizacijskom usmjerenju čitanke, ali važnim se pokazuje uvid da dok pučkoškolske čitanke metodološki i konceptualno nazaduju u razdoblju NDH, čitanke za više razrede (Ljubomira Marakovića i Mate Ujevića), ako se zanemare sadržaji ustaške promidžbe, izgledaju moderno i recepcijski promišljeno. Kao zanimljivu činjenicu autorica ističe

da je „u svim ideološkim artikulacijama u ovom razdoblju uvjerljivo najzastupljeniji (premda možda ne uvijek i najomiljeniji) autor Vladimir Nazor”. Cjelinu zaključuju prilozi Marka Ljubešića o četirima istarskim jezičnim borbama 20. stoljeća (za ravnopravnost, za opstojnost, za zavičajnost i za očuvanje tradicionalne pismenosti) i Ane Čavar o počecima razvoja metodike nastave hrvatskog jezika i književnosti.

Put koji je Hrvatski jezik prešao do osamostaljenja Hrvatske 1991. godine prati četvrta cjelina s devet priloga. Institucionalizacijom metodike, odnosno završnim razdobljem iskustvene metodike i dijelom razdoblja znanstvene metodike, bavila se Vesna Bjedov ističući doprinose Dragutina Rosandića i Stjepka Težaka. Problematiku nastavnoga jezika i imena predmeta u školama u razdoblju socijalističke Jugoslavije obrađuje prilog Krešimira Mićanovića koji, između ostaloga, pokazuje i proces kodifikacije naziva *hrvatskosrpski* (od 1959), njegovo napuštanje 1973. u korist naziva *hrvatski ili srpski* (uz dosljedno vezivanje s nazivom *hrvatski književni jezik*) i prelazak na termin *hrvatski jezik* u procesu demokratizacije i osamostaljenja Republike Hrvatske. Nazivom pak samoga jezika u školskim knjigama i dokumentima u istome razdoblju pozabavili su se Igor Marko Gligorić i Iva Nazalević

Čučević, pokazavši šarolikost naziva (čak i kod istih autora) te ponudivši i jezikoslovna tumačenja naizgled sinonimnih naziva. Ivo Pranjković svojim je prilogom o poučavanju Hrvatskoga jezika do strukturalizma i nakon njega potvrdio važnost nastave gramatike ne samo zbog omogućivanja uvida u narav i način funkcioniranja jezika nego i zbog razvoja kognitivnih sposobnosti učenika. Aspektom gramatika i pravopisa u ovome razdoblju pozabavila se Dinka Pasini zaključujući da je za razliku od jezičnopolitičkih borbi na području pravopisa razvoj gramatika jugoslavenskoga doba tekao mirnije i kontinuiranije. Činjenicu da se nakon Drugoga svjetskog rata prvi put javljaju posebni udžbenici za nastavu hrvatskoga jezika (kao dijela nastavnoga predmeta) Jadranka Nemeth-Jajić uzima kao polazište za svoj prilog o toj temi pokazavši da je u promatranome razdoblju nastava hrvatskoga jezika iznimno osuvremenjena u pogledu udžbeničke literature, uz izostanak udžbenika za završne razrede srednjih škola. Karol Visinko u svome se prilogu pak usmjerava na ulogu književnosti u osnovnoškolskim čitankama 1970-ih i 1980-ih godina ističući kako su uz obveznu ideološku obojenost prisutne i neke izvrsne sastavnice poput usklađenosti opširnosti objašnjenja s procjenom zahtjevnosti vježbe te određena međupredmetna poveziva-

nja. Različitim pitanjima vezanima uz školsku lektiru pozabavio se Berislav Majhut pokazujući utjecaj ideologije ne samo na izbor lektirnih naslova nego i na određene (nigdje istaknute) prerade prijevodnih naslova, od koji se neki nekritički i danas objavljuju. Temu čitanki, ali i ovu cjelinu, zaključuje prilog Zvonimira Glavaša o srednjoškolskim čitankama u kojemu se, između ostalog, pokazuje utjecaj novih strujanja u domaćoj znanosti o književnosti i pomicanje naglaska na sam književni tekst, uz sve razrađeniju metodičku obradu sadržaja.

Završnu cjelinu, „Prema kurikulskom sustavu”, otvara prilog Ane Čavar kojim se problematiziraju konceptijski i sadržajni (dis)kontinuiteti u Hrvatskome jeziku te donosi pregled važne novije metodičke literature. Zrinka Jelaska raspravlja pak o jezikoslovnome i jezičnome znanju u samome predmetu zalažući se za osvješćivanje razlike između materinskoga idioma i standardnoga jezika kao preduvjeta uspješnoga usvajanja i učenja hrvatskoga standardnog jezika. Pregled važnijih školskih gramatika i pravopisa od osamostaljenja do 2006. godine, kao izvora na temelju kojih su oblikovani školski jezični priručnici i ostali nastavni materijal, donosi u svome prilogu Marko Alerić. Prilog Katarine Aladrović Slovaček usmjeren je na nastavu Hrvatskoga jezika

u nižim razredima osnovne škole nakon 1991. godine, pokazavši put od nastavnih planova i programa do nacionalnoga okvirnog kurikula. Udžbenicima hrvatskoga za predmetnu nastavu u istome razdoblju bavi se pak Tamara Gazdić-Alerić uočavajući tranzicijske promjene koje se ponajviše ogledaju u praćenju razvoja tehnike i tehnologije. Sintetski zahvat u razvojni put jezičnoga izražavanja u okviru predmeta Hrvatski jezik u osnovnoj školi načinila je Karol Visinko, a Bernardina Petrović proučila je srednjoškolske udžbenike hrvatskoga jezika na razmeđu tisućljeća istaknuvši kao osnovnu značajku tadašnjih priručnika pouzdanost, točnost i akribičnost. Mila Pandžić istražila je nastavu književnosti u višim razredima osnovnih škola od osamostaljenja do uvođenja HNOS-a, a Emica Calogjera Rogić u gimnazijskim programima. Oba priloga na različite načine pokazuju složenost zahtjeva koji su se stajali (da ne kažemo podrazumijevali) pred nastavni predmet, a što je često rezultiralo i neskladima s općom razinom znanja, interesima i čitateljskim iskustvom učenika. Cjelinu zaključuje prilog Tomislava Šakića koji pokazuje trajnu vezu filma i učenja pod okriljem predmeta Hrvatski jezik i područja medijske kulture.

Zaključno gledano, katalog izložbe Predmet: Hrvatski svojim bogatim i informativnim sadržajem

prikazuje nam povijesni put koji je predmet Hrvatski jezik prošao nadživjevši i preživjevši dvije monarhije i dvije totalitarne tvorevine, da bi u posljednjem desetljeću 20. stoljeća prvi put svoju zadaću ispunjavao u demokratski uređenome društvu, prateći istovremeno i sve trnovite puteve prilagodbe novim standardima. Nakon trideset godina svojevrstne tranzicije predmet je u konačnici ušao u novu fazu razvoja unutar kurikulske paradigme, a radovi završne cjeline posvećeni su uvelike i suvremenim izazovima postavljenima pred predmet koji je od samih početaka, što implicitno što eksplicitno, bio shvaćan kao stožerni predmet. Upravo jedan od ključnih suvremenih izazova jest kako obraniti tu stožernost pred

aktualnom paradigmom preferiranja STEM područja, odnosno nametanja standarda prirodoslovnih i tehničkih znanosti humanističkim idealima odgoja i obrazovanja. Dublje i šire odgovore na ta, ali i druga povezana pitanja zasigurno ćemo pronaći i u najavljenome zborniku znanstvenoga skupa, za koji na osnovi predočenoga kataloga možemo dati puno uredničko povjerenje Ani Čavar i Lahorki Plejić Poje. Otvorivši izložbom i katalogom priču o povijesti predmeta koji nas je sve oblikovao, ali za boljitak kojega bismo svi, neovisno o stručnome usmjerenju, morali biti trajno zainteresirani, autorsko-urednički dvojac zapravo je stvorio i novu periodizacijsku točku na koju će se svi budući proučavatelji nužno morati referirati.

Davor Nikolić